

AQRAR SAHƏDƏ ƏMƏK RESURLARINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Səbinə İsmayıl qızı Hacıyeva

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

sabina.adau.haciyeva@mail.ru

***Xülasə.** Məqalədə aqrar sahənin mövcud əmək resurslarından istifadənin səmərəliliyi statistik məlumatlar və onların təhlili əsasında araşdırılır. Müəllif tərəfindən araşdırılmış (toplanmış) məlumatlardan istifadə edilməklə kənd təsərrüfatında əmək amillərinin rolu dəyərləndirilir. Hesablamalar əsasında kənd təsərrüfatının əmək potensialından istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi bu sahədə mövcud problemlərin müəyyən edilməsinə və onların həlli üçün kompleks tədbirlər sisteminin hazırlanmasına yönəlik tövsiyələrin irəli sürülməsinə imkan verir.*

***Açar sözlər:** əmək resursları, səmərə, potensial, amil, qiymətləndirmə.*

Giriş. Aqrar sahədə əmək ehtiyatları istehsalın ən mühüm komponentlərindən biridir. İstehsal həcmi artırılması və istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün müəssisənin lazımi əmək ehtiyatları ilə kifayət qədər təmin edilməsi, onlardan səmərəli istifadə edilməsi, əmək məhsuldarlığının yüksək səviyyədə olması mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadi inkişafın müasir mərhələsində əmək ehtiyatlarının rolu durmadan artır. Əmək resursları yeni biliklərin, texnologiyaların, sərişələrin, maraqların və motivasiyanın mənimsənilməsində, uzunmüddətli inkişaf məqsədlərinə çatmaqda, təşkilatın istehsal və iqtisadi səmərəliliyinin artırılmasında həlledici amil kimi çıxış edir. Ona görə də kənd təsərrüfatının strateji inkişafında mühüm rol əmək resurslarına məxsusdur və onlardan istifadənin səmərəliliyi aqrar iqtisadiyyatda innovasiya proseslərinin potensial intensivliyindən xəbər verə bilər. Odur ki, kənd təsərrüfatının innovativ əsaslarla inkişaf etdirilməsi nəzərə alınmaqla kənd təsərrüfatı istehsalında əmək resurslarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması gənc mütəxəssislərin kənd yerlərinə cəlb edilməsi üçün lazımi şərait yaratmadan, peşəkar sərişələr sistemini formalaşdırmadan, vaxtında ixtisasartırma, işçilərin yaradıcılıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi, yüksək keyfiyyətli məhsuldar əməyə görə müvafiq mükafatlandırma ilə əmək fəaliyyətinin informasiya-texnoloji bazasının təkmilləşdirilməsi, habelə əmək proseslərinin təşkili və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi aparılmadan mümkün deyil.

Hazırda iqtisadi siyasətin əsas istiqaməti olan aqrar sahə məhsullarına tələbatın etibarlı şəkildə təmin edilməsi kənd təsərrüfatı istehsalının dayanıqlı inkişafından birbaşa asılıdır. Buna isə aqrar sahənin əmək potensialından effektiv istifadə ilə nail oluna bilər. Mövcud şəraitdə aqrar sahə məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin əsas hədəfi resurs potensialından daha səmərəli istifadə edərək, daha çox mənfəət əldə etməkdir. Tədqiqatlar bunu deməyə əsas verir ki, vurğulanan proseslərin reallaşdırılması aqrar sahənin uyğun resursları ilə təmin olunma və onlardan istifadə səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Bu, kənd təsərrüfatının hər bir sahəsi üçün aktualdır. Belə ki, bitkiçilik məhsulları istehsalı birbaşa torpaqla bağlıdır, ona görə bu istehsal resursu ilə təmin olunma və ondan istifadə səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi bitkiçiliyin inkişafında əsas şərtidir. Torpaq resursu ilə təmin olunma, eləcə də torpaqdan istifadə səviyyəsinin müəyyən edilməsi yalnız onun həcmi ilə deyil, keyfiyyətinin səviyyəsi ilə də bağlıdır və keyfiyyət amilinin nəzərə alınması bütün hallarda öndə durur [1]. Heyvandarlığın inkişafı torpaq resurslarından istifadə baxımından əsasən biçənəklərin və otlaq sahələrinin, o cümlədən yay (yaylaq) və qış (qışlaq) mövsümü üçün otlaqların həcmi müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Deməli, istər bitkiçilik, istərsə də

heyvandarlıq sahələrində istehsal istiqamətini seçərkən və istehsalın genişləndirilməsi imkanlarını təhlil edərkən torpaq resurslarının həcmi və keyfiyyətinin müəyyənəşdirilməsi əsas şərtlərdəndir.

Kənd təsərrüfatında istehsalının inkişaf etdirilməsinin digər mühüm şərti əmək resurslarından istifadə səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsidir. Əmək resursları ilə təmin olunma istehsal sahəsinin xüsusiyyətindən asılı olaraq həm istehsal prosesində istifadə üçün zəruri işçi qüvvəsi, həm də mütəxəssis baxımından formalaşır. Təbii ki, yüksək əmək tutumlu sahələrdə (pambıqçılıq, üzümçülük, tütünçülük və s.) işçi qüvvəsinə tələbat yüksək, az əmək tutumuna malik sahələrdə isə (bitkiçilikdə taxılçılıq, heyvandarlıqda qoyunçuluq, quşçuluq və s.) əksinə, tələbat aşağıdır. Kənd təsərrüfatında istehsalın mövsümliliyi də əmək resurslarına tələbatın formalaşdırılmasını şərtləndirən əsas amillərdən hesab olunur. Bütün bunlar əmək resurslarından istifadənin səmərəliliyi baxımından son dərəcə əhəmiyyətliyə malikdir. Kənd təsərrüfatında istehsal resurslarının tərkibində texniki vasitələrlə təmin olunma ən vacib məsələlərdən hesab edilir. Bu, həm texniki resursların aqrar sferada spesifik xüsusiyyətlərə malik olması, həm də istehsala xidmətlə yanaşı müəyyən logistik xidmətlər görülməsi ilə bağlıdır.

Statistik məlumatlar və bu sahədə tanınmış alimlər tərəfindən irəli sürülmüş nəzəri məlumatlar əsasında əmək bazarının statistik qiymətləndirilməsinə nəzəri-metodoloji yanaşmanın təkmilləşdirilməsi baxımından qiymətli və iqtisadi əhəmiyyət kəsb edən təklif və tövsiyələrin formalaşdırılmasından ibarətdir. Qarşıya qoyulan məqsəd aşağıdakı əsas vəzifələri həll etmək ehtiyacı ilə müəyyən edilir:

- Əmək bazarında əhalinin məşğulluğu və işsizliyi problemlərinin statistik müşahidəsinin tətbiqi üçün müasir metodologiyanın öyrənilməsi;

- Əmək bazarında proseslərin statistik qiymətləndirilməsində istifadə olunan göstəricilərin müasir tələblər nəzərə alınmaqla, onların hesablanması metodologiyasının təkmilləşdirilməsi imkanlarının tədqiqi.

- əhalinin sayında və tərkibində dəyişikliklərin respublikamızın əmək potensialının formalaşmasına təsirinin statistik qiymətləndirilməsi;

- əmək bazarında fəaliyyətin əsas prinsiplərinin öyrənilməsi;

- əmək bazarında tələb, təklif və onun tərkibinin statistik təhlili;

- əmək bazarında tam məşğulluğun və iş vaxtından istifadənin statistik qiymətləndirilməsi;

- əhalinin iqtisadi fəallığının strukturunun və dinamikasının statistik qiymətləndirilməsi;

- əmək bazarında mövcud olan işsizliyin struktur dəyişkənliyinin statistik qiymətləndirilməsi;

- əmək məsrəflərinin və onların dinamikasına təsir edən amillərin statistik qiymətləndirilməsi;

- təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində işçilərin yaşayış şəraitinin, əmək və istirahətinin öyrənilməsi;

- əmək bazarının əsas parametrlərinin proqnozlaşdırılması [4].

Əmək ehtiyatları təhlil edilərkən təsərrüfatda işləyənlərin və istehsalatdan ayrıldıqdan sonra təhsil alanların sayını özündə əks etdirən “səyyar ehtiyat” anlayışı nəzərə alınır. Əmək qabiliyyətli əhali işçi qüvvəsinin böyük və daimi hissəsini təşkil edir. Ölkə üzrə əmək qabiliyyətli əhalinin yerləşməsi qeyri-bərabərdir. Azərbaycanın əmək qabiliyyətli əhalisinin əsas hissəsi Abşeron iqtisadi rayonunda cəmləşmişdir. Əmək ehtiyatlarının sayı il boyu sabit qalmır və dəyişir. Əmək ehtiyatlarının orta illik sayını müxtəlif üsullarla hesablamaq olar. Əgər əmək ehtiyatlarının sayı haqqında məlumatlar dövrün əvvəlində və sonunda verilsə, onda orta say göstəricisinin hesablanması işçilərin orta sayı üçün sadə düsturla hesablanı bilər:

$$\bar{T} = \frac{T_a + T_s}{2}$$

Burada, T_a dövrün əvvəlində resursların əmək kəmiyyəti; T_s isə dövrün sonunda əmək ehtiyatlarının sayıdır.

Ümumiyyətlə müəssisənin işçi heyətindən istifadəsinin effektivliyi iş vaxtı vahidi ərzində istehsal olunan məhsulun miqdarı yaxud məhsul vahidi istehsalına əmək məsrəfləri kimi hesablanan əmək məhsuldarlığı ilə səciyyələndirilir. Aqrar sahədə əmək resurslarından istifadənin intensivliyi səviyyəsini müəyyən etmək üçün ümumiləşdirici, hissəvi və köməkçi göstəricilərdən istifadə olunur [8]. Belə göstəricilərdən biri əmək məhsuldarlığıdır. Məhsul növləri üzrə əmək məhsuldarlığının

№ 2/2024

səh.36-40

dinamikası göstərir: dənli bitkilər üzrə bir sentner məhsula əmək məsərfi 4,5%, tütünçülükdə 4,2%, kartofçuluqda 37,2%, meyvə və giləmeyvədə 24,4%, süd məhsulunda 8,1% azalmışdır. Tərəvəzçilikdə 3,8%, bostan məhsullarında 45,8%, üzümçülükdə 0,6%, yumurta istehsalında 45,8% artım müşahidə olunur [cədvəl 1].

Cədvəl 1

**Kənd təsərrüfatı müəssisələrində bir sentner məhsula
əmək məsərfi, adam/saat**

Məhsullar	2018	2019	2020	2021	2022	2018-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə, %-lə
Dənli bitkilər	8,8	9,5	8,5	9,4	8,4	95,5
Tütün	370,1	349,9	354,7	343,2	354,6	95,8
Kartof	25,5	23,0	15,7	15,8	16,0	62,7
Tərəvəz (açıq torpaqlarda)	21,3	21,4	22,5	22,4	22,1	103,8
Bostan məhsulları	12,0	13,5	12,2	18,4	17,5	145,8
Meyvə və giləmeyvə	22,5	23,2	17,0	23,2	17,0	75,6
Üzüm	31,5	34,2	37,2	32,4	31,7	100,6
Süd	37,4	34,5	26,3	33,2	34,4	91,9
Yumurta	23,6	25,0	13,6	15,0	34,4	145,8

Hər nəfərə düşən ümumi məhsulun dəyərini dinamikasına nəzər saldıqda məlum olur ki, 2018-ci illə müqayisədə 2022-ci ildə göstərici 57,9% yüksəlmişdir. Bunun səbəbi cədvəldən göründüyü kimi, ümumi məhsul istehsalının artımı ilə bağlıdır. Belə ki, kənd təsərrüfatı işçilərinin sayının azalmasına baxmayaraq (0,9%), ümumi məhsul 56,7% artmışdır [cədvəl 2].

Cədvəl 2

Hər nəfərə düşən ümumi məhsulun dəyərini dinamikası, manat

Göstəricilər	2018	2019	2020	2021	2022
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulları, mln man	7010,0	7836,7	8428,9	9163,4	10984,2
Kənd təsərrüfatı işçilərinin sayı, min nəfər	1769,3	1720,4	1696,5	1732,9	1753,1
Hər nəfərə düşən ümumi məhsulun dəyəri, manat	3962,02	4555,2	4968,4	5287,9	6265,6

Nəticə. Araşdırmalar göstərir ki, iqtisadi inkişafın müasir mərhələsində əmək ehtiyatlarının rolu durmadan artır. Əmək resursları yeni biliklərin, texnologiyaların, səriştələrin, maraqların və motivasiyanın mənimsənilməsində, uzunmüddətli inkişaf məqsədlərinə çatmaqda, istehsal və iqtisadi

səmərəliliyinin artırılmasında həlledici amil kimi çıxış edir. Ona görə də kənd təsərrüfatının strateji inkişafında mühüm rol əmək resurslarına məxsusdur və onlardan istifadənin səmərəliliyi aqrar iqtisadiyyatda innovasiya proseslərinin potensial intensivliyini önə çəkir.

Kənd təsərrüfatında əmək resurslarının iqtisadi səmərəlilik göstəricilərinin formalaşmasında digər amillərin təsiri də nəzərə alınmalıdır. İndiki mərhələdə kənd əmək resurslarından istifadənin səmərəlilik göstəricilərinin müsbət dinamikası əsasən əlverişli təbii-iqlim şəraiti fonunda kənd təsərrüfatı istehsalının intensivləşdirilməsi ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, əmək ehtiyatlarından daha səmərəli istifadə kənd təsərrüfatı müəssisələrində bütün resurslardan istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə zəmin yaradır. Nəticədə əmək məhsuldarlığının yüksələn səviyyəsi kənd təsərrüfatı istehsalının yeni innovativ inkişaf və keyfiyyət səviyyəsinə çatmasına imkan verir.

Əmək ehtiyatlarının aşağı peşəkarlıq səviyyəsi və yüksək ixtisaslı kadrların çatışmazlığı kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafına ciddi əngəl törədə bilər, eyni zamanda müasir yüksək məhsuldar texnikalardan səmərəsiz istifadəyə səbəb ola bilər. Bu baxımdan aqrar iqtisadiyyatın innovativ inkişaf modeli təkcə texnoloji inkişafı deyil, eyni zamanda, əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasını, mühəndislik və sosial sahənin inkişafı yolu ilə intensiv inkişafı təmin etməlidir. Odur ki, kənd təsərrüfatının innovativ əsaslarla inkişafını nəzərə alaraq əmək ehtiyatlarından istifadənin səmərəliliyinin artırılması gənc mütəxəssislərin kənd yerlərinə cəlb edilməsi üçün lazımi şərait yaratmadan, peşəkar səriştələr sistemini formalaşdırmadan mümkün deyil. Bu isə əmək resurslarının işgüzarlıq fəaliyyətinin gücləndirilməsi, əmək fəaliyyətinin informasiya-texnoloji bazasının, habelə əmək proseslərinin təşkili və idarə edilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi yolu ilə mümkündür.

ƏDƏBİYYAT

1. Vahid Amrahov Tofiq , Sabina Hajiyeva Ismail, Narmin Mirzazadeh Gabil, Narmina Taghiyeva Ismail, Minura Karimova Haji , Fazil Karimov Jamil. Efficiency of using human resources in the agricultural field: main criterias and priorities. Tec Empresarial. Costa Rica, v. 18. 2023.
2. Экономика сельского хозяйства: Учебник / Под ред. В. Т. Водяникова. — 2-е изд., доп. — СПб.: Лань, 2015. — 544 с.
3. Норин И.А. Методические и практические подходы к оценке эффективности использования ресурсного потенциала предприятия и обоснованию механизма по обеспечению устойчивости его экономического развития: учеб. Пособие. Екатеринбург: 2013. 96 с.
4. Белокопытов А.В., Лукашева О.Л. Оценка и эффективность использования производственного потенциала предприятия: учебное пособие. Смоленск. 2015. 146 с.
5. Е. Мезенцева, Оценка эффективности использования трудовых ресурсов сельскохозяйственного предприятия. Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве. 2019;7.
6. <https://www.stat.gov.az/source/labour/>
7. Q.Q.Bukoviç “Rınok truda” –M.: Feniks. 2017.-240 səh.
8. Mirzəyev, Q. (Oktyabr 2020). "Kənd təsərrüfatı müəssisəsində əmək məhsuldarlığının təhlili." Kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı, №4 (34), 206.

УДК 339.5

Оценка эффективности использования трудовых ресурсов в аграрной сфере

Гаджиева С. И.

Резюме. В статье на основе статистических данных и их анализа исследуется эффективность использования имеющихся трудовых ресурсов аграрной сферы. На основе

исследованных (собранных) автором данных оценена роль факторов труда в сельском хозяйстве. На основе расчетов оценка эффективности использования трудового потенциала сельского хозяйства позволяет выявить существующие проблемы в этой сфере и дать рекомендации по разработке комплексной системы мероприятий по их решению.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, эффективность, потенциал, фактор, оценка.

UDC 339.5

Assessing the efficiency of using labor resources in the agricultural sphere

Hajiyeva S. I.

Summary. The article, based on statistical data and their analysis, examines the efficiency of using available labor resources in the agricultural sphere. Based on the data studied (collected) by the author, the role of labor factors in agriculture is assessed. Based on calculations, assessing the effectiveness of using the labor potential of agriculture allows us to identify existing problems in this area and give recommendations for the development of a comprehensive system of measures to solve them.

Key words: labor resources, efficiency, potential, factor, assessment.

Redaksiyaya daxilolma: 11.04.2024

Çapa qəbul olunma: 20.06.2024

